ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут
агротехнологій, селекції та екології

Кафедра землеробства і агрохімії ім. В.І. Сазанова

Матеріали круглого столу

ВІКТОР САЗАНОВ: ЗНАКОВА ПОСТАТЬ АГРАРНОЇ НАУКИ ТА ОСВІТИ

присвяченого 145-річчю від дня народження
Віктора Івановича Сазанова
(1879-1967)

11 квітня 2024 року

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра землеробства і агрохімії імені В.І. Сазанова

ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ДОСЛІДНА СТАНЦІЯ ІМЕНІ М.І. ВАВИЛОВА ІНСТИТУТУ СВИНАРСТВА І АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Матеріали круглого столу

ВІКТОР САЗАНОВ: ЗНАКОВА ПОСТАТЬ АГРАРНОЇ НАУКИ ТА ОСВІТИ

присвяченого 145-річчю від дня народження
Віктора Івановича Сазанова
(1879-1967)

11 квітня 2024 року

УДК: 631.58:631.8:001-029-9

Треті Сазановські читання : «Віктор Сазанов : знакова постать аграрної науки та освіти» Матеріали круглого столу присвяченого 145-річчю від дня народження Віктора Івановича Сазанова. м. Полтава, 11 квітня 2024 р. Полтава: Астрая, 2024. 67 с.

Збірник вміщує матеріали круглого столу присвяченого 145-річчю від дня народження вченого Віктора Івановича Сазанова та вміщує розділи: історія агробіологічної науки й освіти; актуальні питання землеробства, агрохімії, ґрунтознавства та рослинництва. Призначений для наукових співробітників, викладачів, студентів й аспірантів вищих навчальних закладів, керівників і спеціалістів сільськогосподарських підприємств

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: Галич О.А. – професор, ректор університету **(головний редактор)**; Маренич М.М. – доктор с.-г. наук, директор Навчально-наукового інституту агротехнологій, селекції та екології (**заступник головного редактора**); Поспєлов С.В. – доктор с.-г. наук, завідувач кафедри землеробства і агрохімії ім. В.І. Сазанова **(відповідальний редактор)**; Олепір Р.В. – кандидат с.-г. наук, доцент кафедри землеробства і агрохімії ім. В.І. Сазанова **(відповідальний секретар)**; Оніпко В.В. – доктор педагогічних наук, професор кафедри землеробства і агрохімії ім. В.І. Сазанова; Міщенко О.В. – кандидат с.-г. наук, професор кафедри землеробства і агрохімії ім. В.І. Сазанова; Тараненко С.В. – кандидат с.-г. наук, доцент кафедри землеробства і агрохімії ім. В.І. Сазанова; Ласло О.О. – кандидат с.-г. наук, доцент кафедри землеробства і агрохімії ім. В.І. Сазанова; Гордєєва О.Ф. – кандидат с.-г. наук, доцент кафедри землеробства і агрохімії ім. В.І. Сазанова; Біленко О.П. – кандидат с.-г. наук, ст. викладач кафедри землеробства і агрохімії ім. В.І. Сазанова; Воропіна В.О. – асистент кафедри землеробства і агрохімії ім. В.І. Сазанова.

Рецензенти:

Шевніков М.Я., доктор с.-г. наук, професор кафедри рослинництва ПДАУ;

Тищенко В.М., доктор с.-г. наук, завідувач кафедри селекції, насінництва і генетики ПДАУ;

Рекомендовано до видання Вченою радою Навчально-наукового інституту агротехнологій, селекції та екології Полтавського державного аграрного університету (протокол № 8 від 24 квітня 2024 р.)

Матеріали подаються в авторській редакції мовами оригіналів. Відповідальність за зміст і достовірність поданих матеріалів та наведених даних несуть автори.

©Полтавський державний аграрний університет, 2024

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ АГРОБІОЛОГІЧНОЇ НАУКИ Й ОСВІТИ

Самородов В.М., Поспєлов С.В.
Казахський хронотоп Віктора Сазанова у 1931-1940 рр……... 6

Опара Н.М.
Наукова діяльність В.І. Сазанова на Полтавщині…….. 9

Самородов В.М., Усенко В.М.
Федір Григорович Помаленький (1894 – ?): штрихи біографії
(за матеріалами архівно-кримінальної справи з фондів
Державного архіву Кіровоградської області…….. 11

Самородов В.М., Шиян О.О.
Олександр Туткевич (1898-1937) – бібліографічний та
професіональний профіль вченого та педагога……... 16

Біленко О. П., Філатова Н.Ф.
Сторіччя створення цукрового буряка на
Веселоподільській дослідно-селекційній станції……... 20

Самородов В.М., Шиян О.О.
Історичний аспект культивування арахісу на Полтавщині (1909-1967)……... 23

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗЕМЛЕРОБСТВА, АГРОХІМІЇ, ҐРУНТОЗНАВСТВА ТА РОСЛИННИЦТВА

Біленко О.П., Воропіна В.О.
Біологічний спосіб боротьби з *Orobanche cumana Wall.*……... 26

Гангур В.В., Гангур М.М., Лень О.І.
Вплив обробітку ґрунту на вміст доступної вологи та
сумарне водоспоживання посівів ячменю ярого у
Лівобережному Лісостепу України…….. 28

Глущенко Л.Д., Лень О.І., Тоцький В.М.
Вплив різних систем обробітку грунту та удобрення на
урожайність сої і зміну вмісту гумусу…….… 31

Глущенко Л.Д., Лень О.І., Олепір Р.В.
Зміни форм гумусу у чорноземі типовому за
тривалого застосування різних систем удобрення……. 33

Дудка Р.О., Оніпко В.В.
Вплив строків сівби на урожайність та якість
пшениці озимої в умовах Лівобережному Лісостепу України……. 36

Коба Р.Г., Тараненко СВ.
Урожайність кукурудзи залежно від видів основного
обробітку ґрунту та способів сівби в умовах нестійкого зволоження…….. 40

Копелець Б.В., Кулик М.І.
Особливості формування якісного зерна
пшениці озимої залежно від сорту та умов вирощування…….. 42

Красовський В.В., Черняк Т.В., Шкура Т.В.
Захист *Punica granatum L.* від вимерзання за
інтродукції в Лісостеп України…… 45

Ласло О.О.
Нові підходи у землеробстві: точне та вертикальне землеробство……... 58

Marinich L.G., Sokyrko M.P.
The forage productivity of the bromus inermis depends on the sowing rate…….. 51

Олепір Р.В., Сорока Ю.В.
Динаміка зміни властивостей чорнозему типового під впливом
систем мінімального та комбінованого обробітку ґрунту і удобрення……. 54

Пономаренко Ю.О., Міщенко О.В.
Застосування гумітів у сільськогосподарському виробництві…….. 58

Попов С.І., Кузьменко Н.В., Глубокий О.М., Міхальов І.А.
Формування продуктивності та якості
зерна пивоварних сортів ячменю ярого…… 61

Тоцький В.М., Глущенко Л.Д.
Роль добрив у підвищенні врожайності гібридів соняшнику…… 65

ОЛЕКСАНДР ТУТКЕВИЧ (1898-1937) – БІОГРАФІЧНИЙ ТА ПРОФЕСІОНАЛЬНИЙ ПРОФІЛЬ ВЧЕНОГО ТА ПЕДАГОГА

Самородов В.М., доцент кафедри захист рослин
Полтавський державний аграрний університет
e-mail: kafedra.zakhystu-roslin@ukr.net
Шиян О.О., завідувачка науково-дослідного експозиційного відділу природи
Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського
e-mail: Vilena1985@ukr.net

О.І. Туткевич. Полтава. 1928 р. (друкується вперше)

Для вітчизняної аграрної науки 2024 рік знаковий та пам'ятний. Перш за все тим, що саме у ньому виповнюється 140 років із дня заснування першої постійно діючої наукової сільськогосподарської установи України – Полтавського дослідного поля – сучасної Полтавської державної сільськогосподарської дослідної станції імені М.І.Вавилова ІС і АПВ НААН України. Як дослідне поле, так і станція завжди виділялися постатями своїх співробітників, які самовіддано та творчо служили розвитку дослідної справи. Один із них – Олександр Іванович Туткевич (1898-1937), з ім'ям якого пов'язані фундаментальні візії аграрного просвітництва. Та, на жаль, відомості про нього неповні, висвітлені лише у одній науковій розвідці [3]. Тож з огляду на це, а також на іншу ювілейну подію – 145-річчя від дня народження В.І. Сазанова хотіли б розширити уяву істориків аграрної науки про О.І. Туткевича, талант якого був передчасно обірваний тоталітарною владою за межами рідної для нього України.

Походив Олександр Іванович із селян. Тут, у родині народного вчителя Івана Васильовича Туткевича та домогосподарки Марфи Степанівни він народився 19 квітня (1 травня) 1898 р. у селі Хоробричи тогочасного

Городнянського повіту Чернігівської губернії. Крім Сашка, у родині було ще четверо дітей [3]. Достойно утримувати їх, а головно вивчити було дуже важко. Тому Олександру вже з 4-го класу Чернігівської класичної гімназії прийшлося підробляти репетиторством. Від природи меткий та працьовитий О.І. Туткевич залучився до кооперативного руху. Цікаво, що сталося це на Полтавщині, де він навіть організував низку споживчих товариств[3]. Згодом, закінчивши гімназію, він вступив на природничий факультет Київського університету Святого Володимира. Цей престижний у ті часи виш Олександр не закінчив. Його відрахували через участь у антиурядових виступах.

Далі його життя змінюється стрімко та невпинно. Від 1919 року О.І. Туткевич пов'язує його із Полтавою. Тут Він працює у різних установах, набуває досвід журналістської роботи у періодичних виданнях. Крім цього, служить у лавах Червоної Армії на посаді інструктора політвідділу бригади. Після цього, у березні 1921 р. його демобілізують і він продовжує навчання у Харкові. У цей час він не лише студент Харківського сільськогосподарського інституту імені Х. Раковського, а і викладач – науковець − асистент кафедри загального землеробства Харківського інституту народної освіти імені О. Потебні (1921-1922 рр.) і одночасно завідувач дослідним полем при ньому. У згадані період О.І. Туткевич закінчив інститут, отримавши диплом ученого агронома 1-го розряду.

Набуті знання у царині сільського господарства, загальна ерудиція (вільно знав крім української та російської ще англійську, німецьку та французькі мови) та різноплановий життєвий досвід сприяють формуванню особистості О.І. Туткевича. Від 1923 р він знову переїздить до Полтави. Саме тоді, тут стараннями В.І. Сазанова відновлює свій поступ Полтавська сільськогосподарська дослідна станція. Під керівництвом Віктора Івановича вона знову перетворюється на центр Всеукраїнського аграрного виміру [1, 2]. Крім цього, в Полтаві діє Агрокооперативний технікум у якому В.І. Сазанов викладає курси «Загальне землеробство» і «Часткове землеробство» [1]. Тож доля зводить О.І. Туткевича та В.І. Сазанова і вони обруч починають працювати. Спершу це починається із очолюваної В.І. Сазановим кафедри дослідної справи. На ній від 1923 по 1928 рр. О.І. Туткевич обіймав посаду доцента, а трішки згодом на Полтавській сільськогосподарській дослідній станції. Саме тут у 1924 р. додатково організовується новий відділ пристосування та економіки. Його очільником стає О.І. Туткевич [2, 3]. Паралельно із цими посадами він від 1925 р. − головний редактор сільськогосподарського популярно-наукового двотижневика «Полтавський Селянин».

Спершу видавцем цього часопису було Полтавське губернське земське управління, а після його ліквідації − від 4-го липня 1925 р. журнал почала видавати Полтавська сільськогосподарська дослідна станція. На згаданій посаді Олександр Іванович був до кінця 1928 р. За цей час він проявив себе як здібний організатор та талановитий журналіст. Адже за його редакторства журнал набув неабиякої популярності серед бідняцьких прошарків села. Із кожним роком його наклад зростав і у 1928 р. становив 3000 примірників. Їх підписниками були не лише селяни, а й земгромади, кооператори, школи і науковці різних дослідних станцій України. Через це видання відділ пристосування та економіки Полтавської сільськогосподарської дослідної станції проводив потужну пропаганду її досягнень, сортів та насіння, племінних тварин тощо. У цій царині О.І. Туткевич тісно співпрацював із такими провідними науковцями установи: В.І. Сазановим, О.П. Бондаренком, О.В. Знаменським, П.І. Лещенком, М.М. Самбікіним. Не дивлячись на свою завантаженість, О.І. Туткевич встигав писати до журналу. Цим самим він залишив нам чимало цікавих публікацій.

Взагалі ж, працюючи на Дослідній станції Олександр Іванович проявив себе великим популяризатором її історії та здобутків. Очолюваний ним відділ організував чисельні екскурсії селян до установи. Крім них, сюди прибували делегації різних сільськогосподарських гуртків, хат-читалень, сількорів. Все це сприяло відродженню українського Ротамстеду, надто через велику кількість різнопланових статей і ґрунтовних звітів. Останні видавалися під загальною редакцією В.І. Сазанова як окремі випуски праць станції. Особливу значимість із них набув 60-й випуск [4].

Полтавський період життя сміливо можна назвати розквітом таланту та організаторських здібностей О.І. Туткевича, діяльності якого був притаманний системний та аналітичний високопрофесійний зміст. Але наприкінці 1928 р. Олександр Іванович покинув Полтаву і переїхав до Києва, де продовжив викладацьку діяльність в Київському сільськогосподарському інституті. Вже у 1929 році Наркомпрос УСРР затвердив його у званні професора. Аналогічно полтавському періоду життя цю роботу О.І. Туткевич поєднував із науковою на Київській обласній сільськогосподарській дослідній станції. Тут він як сумісник був замісником директора із наукової роботи та завідувачем відділу організації соціалістичного сільського господарства. Яку свій час на Полтавській дослідній станції, на Київській,він очолював редакцію науково-популярного журналу «За Урожай».

У 1930 році на Станції розпочались арешти співробітників. До числа тих, кого взяли під сторожу без пред'яви звинувачень потрапив і О.І. Туткевич. Із тих пір він був під пильним наглядом ОДПУ. І хоч у 1932 р. його

перевели на роботу до новоствореного Всесоюзного НДІ добрив і агроґрунтознавства та призначили завідувачем секції «Системи удобрення ґрунтів», морально Олександр Іванович відчував себе некомфортно. Не дивлячись на це, він як завжди жив насиченою професійною роботою у різних підрозділах ВАСГНІЛ. У 1933-1934 рр. він професор Всесоюзної академії соціалістичного землеробства. Цю посаду О.І. Туткевич поєднував з посадою завідувача кафедри Всесоюзного інституту харчової промисловості, лектора з курсу «Системи удобрення ґрунтів».

Але ця його організаційна, викладацька та наукова робота знову різко та несподівано перервалася у грудні 1934 р. Тоді вченого знову заарештували та засудили, а у березні 1935 р. примусово вислали із Москви до Томська терміном на 3 роки.

У цих, абсолютно нових умовах О.І. Туткевич не розгубився, він знову поринув у викладацьку та наукову діяльність, спершу як професор, а згодом як завідувач кафедри ґрунтознавства геолого-ґрунтознавчо-географічного факультету Томського університету. Та репресивна машина ОДПУ знову наїхала на вченого. 28 жовтня 1937 р. його було втретє арештовано та звинувачено у причетності до офіцерської кадетсько-монархічної контреволюційної організації, яка жадала відновлення монархії. За це Олександр Іванович був засуджений до вищої міри покарання і розстріляний.

Реабілітація доброго імені О.І. Туткевича відбулася 13 жовтня 1955 р. У нього залишилася дружина (уродженка Л.І. Букасова) та син Володимир 1926 р. народження. На жаль, автором невідома їх доля.

Тож бачимо, що О.І. Туткевичу завжди була притаманна активна життєва позиція. Своєю плідною працею він збагатив поступ багатьох наукових інституцій та вишів. Ось чому він заслуговує на вдячну пам'ять. Його біографія та наукова спадщина вимагають подальшого поглибленого вивчення.

Список використаних джерел

1. В.І. Сазанов: портрет розбудовника сільськогосподарської дослідної справи та громадянина / Уклад. В.А. Вергунов, В.М. Самородов; під наук. ред. В.А. Вергунова. Полтава. 2011. 174 с.

2. Гриб Н.И., Чуйко В.К. Полтавская ордена Трудового Красного Знамени сельскохозяйственная опытная станция им. Н.И. Вавилова. К.: Лыбидь. 1991. 232 с.

3. Татарчук Л.М. Професор Туткевич О.І. (1898-1937) − популяризатор агрономічних знань через відділ пристосування та економіки Полтавської сільськогосподарської дослідної станції. Мат. Міжнар. наук.-практ. семінару, присвяченого 130-річчю виходу книг проф. В.В. Докучаєва «Російський чорнозем». Київ,10 грудня 2013 р. Київ. 2013.С. 300-302.

4. Туткевич А.И. Некоторые черты воздействия Полтавской с.-х. опытной станции на население по отзывам самих селян. Труды Полтавской сел.-хоз. опытной станции. Отдел применения и экономики. Вып. 60 / Под ред. В.И. Сазанова. 1927. 48 с.